

Apollon Kültünde Doğulu Öğeler *Eastern Elements in the Apollo Cult*

Hilal KUTLU ALANCI¹

Öz

Bu çalışmaya konu olan Güneş Tanrısı Apollon Yunan inanç sisteminde doğruluk, kehanet, adalet, bereket, müzik, sanat, tıp ve iyileşme ile alakalı görülmüştür. Yunan din ve mitolojisinde Apollon'dan tanrıların en Yunanlısı olarak bahsedilmiş olmasına rağmen Yunan panteonuna sonradan katılan bu tanrının adı etimolojik olarak bile Yunanca değildir. Apollon adının orijini ile ilgili birçok görüş ileri sürülmüş olsa da bunların hiçbiri genel kabul görmemekle birlikte, Mezopotamya'nın Güneş Tanrısı UTU ile oldukça benzerlikler gösteren Apollon, Yunanistan'a Anadolu yolu ile geçmiş olabilir. Çünkü bu tanrının kültüne, Anadolu'da Patara, Didyma ve Klaros gibi birçok yerde rastlanılmıştır. Bu çalışmanın amacı Güneş tapınıminin doğudan batıya esinlenmesi sürecinde Apollon kültüne doğulu öğelerin ne ölçüde taşındığını incelemektedir. Bu bağlamda öncelikle Apollon inancının nasıl doğduğuna, bu tanrının tapınım yerleri ve taşıdığı tanrısal özelliklerine değinildikten sonra doğu kültürlerinde güneş tapınımi ele alınıp Apollon inancının bu kültürlerden ne derecede etkilendiği ne derecede özgün kaldığı değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Apollo, Doğu, İnanç, Güneş Tanrısı

Abstract

The sun god Apollo, the subject of this study, has been associated with truth, prophecy, justice, fertility, music, art, medicine, and healing in the Greek belief system. Although in Greek religion and mythology it is said that Apollo is the most Greek of the gods, the name of this god, which was later added to the Greek pantheon, is not even etymologically Greek. Many views have been put forward regarding the origin of the name Apollo, but none of them have gained general acceptance; however, Apollo shows significant similarities to the Mesopotamian sun god Utu and may have come to Greece via Anatolia. This is because the cult of this god has been found in many places in Anatolia, such as Patara, Didyma, and Klaros. The aim of this study is to examine the extent to which Eastern elements were incorporated into the Apollo cult during the process of the sun worship's inspiration from east to west. In this context, after addressing how the belief in Apollo was born, the places of worship of this god and the attributes of divinity he possesses will be discussed, followed by an examination of sun worship in Eastern cultures and an evaluation of how much the belief in Apollo was influenced by these cultures and how much it remained original.

Keywords: Apollo, East, Belief, Sun God.

Giriş

Yunan dünyasının mitoslar ve inanç sistemi konusunda doğu toplumlarından etkilendikleri bilinen bir gerçektir. Doğu dinleri söz konusu olduğunda ilk akla gelen kuşkusuz Mezopotamya inanç sistemidir. Mezopotamya toplumlarından Sümerlerin yaratmış olduğu din algısı ve panteon sistemi, uzun zaman sürecinde Mezopotamya'da Akadlar'dan başlayarak, Babil ve Asurlular ile Suriye'nin eski sakinleri ve Anadolu toplumları arasında bütünüyle veya kısmen yayılmış ve yerleşmiştir. Mezopotamya'da ortaya çıkıp, Anadolu'ya geçen mitolojik söylenceler ve inanç sistemi Anadolu üzerinden de Yunanistan ve Ege Adaları'na geçmiştir (Uncu, 2012, s. 530.).

Bu çalışmaya konu olan Güneş Tanrısı Apollon, Yunan inanç sisteminde doğruluk, kehanet, adalet, bereket, müzik, sanat, tıp ve iyileşme ile alakalı görülmüştür. Yunan din ve mitolojisinde Apollon'dan tanrıların en Yunanlısı olarak bahsedilmiş olmasına rağmen, Yunan panteonuna sonradan katılan bu tanrının adı etimolojik olarak bile Yunanca değildir (Taşlıklığlu, 1954, s. 53-54.). Apollon adının orijini ile ilgili birçok görüş ileri sürülmüş olsa da (Bu konuda ileri sürülen görüşler için bakınız, van der Toorn, et al., 1999, s.74-5.) bunların hiçbiri genel kabul görmemiştir. Mezopotamya'nın Güneş Tanrısı UTU ile oldukça

¹ Arş. Gör. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Kilis/TÜRKİYE, orcid: 0000-0003-4094-4498, hilalkutlu@kilis.edu.tr

benzerlikler gösteren Apollon, Yunanistan'a Anadolu yolu ile geçmiş olabilir. Çünkü bu tanrının kültüne, Anadolu'da Patara, Didyma ve Klaros gibi birçok yerde rastlanılmıştır (Uncu, 2013, s. 355.).

Bu çalışmanın amacı, Güneş tapınımının doğudan batıya esinlenmesi sürecinde Apollon kültüne doğulu öğelerin ne ölçüde taşındığını incelemektir. Bu bağlamda öncelikle Apollon inancının nasıl doğduğuna, bu tanrının tapınım yerleri ve taşıdığı tanrısallık özelliklerine değinildikten sonra, doğu kültürlerinde güneş tapınımı ele alınarak sonuç kısmında da Apollon inancının bu kültürlerden ne derecede etkilendiği ne derecede özgün kaldığı değerlendirilecektir.

Apollon Kültü

Doğuşu:

Apollon İlyada'nın ilk dizelerinde şöyle tanıtılır: “*Leto ve Zeus'un oğlu*”, “*güzel saçlı Leto'nun doğurduğu*”. Apollon ve onun kız kardeşi Artemis, Titan kızı Leto ile Zeus'un birleşmesinden doğmuştur; ama bu doğum öyle olağan bir doğum değildir. Homerik denilen hymnos, yani övgüler arasında Apollon'a ayrılmış iki övgü vardır: Biri; Delos'lu Apollon'a, öteki Delphoi tanrısına. Bilim bu iki övgü arasında bir zaman ayrımı saptamış. Besbelli ki Delphoi'nin övgüsü daha yenidir ve çok daha eski olan Delos'unkine sonradan eklenmiştir. Apollon'un asıl doğuş yeri Anadolu kıyıları, yani Lykia ve özellikle Lykia'da tanrının doğduğu kent sayılan Patara'dır. Patara'nın ardından önce adalar sonra da Yunanistan'da kültü yayılınca birçok yerler (tıpkı Homeros için olduğu gibi) tanrıya beşik olma şerefini elde etmek için efsaneler dile getirtmişlerdir. Bunların arasında en başta rağbet gören Delos efsanesidir (Erhat, 2004, s. 48.). Antik Yunan mitolojisinde anlatıldığına göre, Leto, “tanrısallık ikizlere –Artemis ile Apollon- hamile kaldığı zaman, kıskanç Hera, yeryüzünün her köşe bucağını, ona, çocuklarını dünyaya getirebileceği bir barınak sağlamaktan menetti: Leto, hiç durup dinlenmeden oradan oraya dolaşıp duruyordu. Sonunda, o vakte kadar verimsiz, yüzergezer bir ada olan, Hera'nın öfkesinden korkacak hiçbir şeyi bulunmayan Delos, Leto'yu barındırmayı kabul etti.

Bir başka efsaneye göre Hera, üzerinde güneş ışığı parlayan hiçbir yerde Leto'nun doğum yapamayacağına dair ant içmişti. Zeus'un emri üzerine, Boreas, genç kadını Poseidon'a götürdü. Poseidon denizin dalgalarını yükselterek adanın üzerinde bir çeşit sıvı kubbe oluşturdu. Böylece, güneşten korunan Leto, düşmanının yeminine rağmen, dokuz gün, dokuz gece doğum sancısı çektikten sonra çocuklarını dünyaya getirebildi (Üreten, 2007, s. 26-27.).

Apollon'un doğumu bir “*kral tanrı*”nın doğumu sayılmakta ve Apollon Homeros destanlarında da “*anaks*” efendi, kral diye nitelenmektedir. Bu güçlü tanrının, Leto'nun oğlu olduğu, Leto'nun Lykia'da *Leda* yahut *Lat* adıyla anılan Anadolu'nun Ana Tanrıçasından başkası olmadığı göz önüne alınırsa, Yunan tanrı dünyasına sonradan katılan ve ismi dahi Yunanca olmayan Apollon'un, Kybele'nin sevgilisi Attis ile eş değer olması gerekmez mi? (Erhat, 2004, s. 50.) Zafer Taşlıklioğlu bu konuyla ilgili olarak “*Tanrı Apollon ve Anadolu ile Münasebeti*” adlı kitabında; ana-oğul birliğini teşkil eden Kybele ve Attis uluhiyetleri yanında Leto ve Apollon görüldüğüne göre, bütün Anadolu'da analık vasfını taşımakta olan Kybele, gene Anadolu'nun güney bölgelerinde, özellikle Pisidia'da ve Lykia yöresinde de Leto'nun da aynı analık vasfını almış bulunmasından dolayı, Kybele ile Leto çifte uluhiyetlerini ve daha sonra da hem Apollon'un hem de Attis'in bağlanmakta oldukları “*lyk*” köküne, özellikle aynı kelime ile açıklanabilen “*Anatole*” ismine yaklaştırıp birleştirmekle haklı olunabileceğini belirtmektedir (Taşlıklioğlu, 1954, s. 53-54.).

Bilicilik Merkezleri:

Delos övgüsünde Leto, kurak ve kayalık adacığa parlak bir gelecek müjdeleri:

*Senin olursa okçu tanrı Apollon'un tapınağı,
görürsün, insanlar yüzlük kurbanlarla nasıl buraya gelir,
nasıl toplanır insanlar burada ve dumanlar tüter
yanan yağlı etlerden, hiç durmadan;
madem senin toprağında hiç bereket yok,
sen de beslenir semirirsin başka elden.*

Bir tanrıça tarafından dile getirilen günümüz bakış açısıyla turist cezbeden bu sözler Yunanistan'da oldukça rağbet görmüş, Delphoi bu cezbedicilik ile muhteşem bir zenginlik edinmiş ve diğer bilicilik merkezlerinin üstündeki ilgiyi giderek kendi üzerine çekmiştir. Ancak ilk ve en eski bilicilik merkezleri ise Anadolu'dadır.

Boğazlardan başlayarak bütün Akdeniz ve Ege kıyıları Apollon'un bilicilik merkezlerinden bir çelenkle çevrilmiş gibidir. Bunlardan Didyma tapınağı gibi, bazılarının izi silinmişken bazıları da karşımızda koca bir anıt gibi dikilir. Troya'nın yanı başında Thymbra'lı Apollon tapınağı vardır ki, tanrı orada biliciliği Helenos'la Kassandra'ya esinlemiştir, Laokoon o tapınağın rahibidir. İlyada'dan, Khryse, Killa, Zeleia gibi yerleri pek bilinmeyen bu merkezlerin de önemli olduğu anlaşılır. Sonra sırasıyla bugün de yerleri bilinen merkezler: Erythrai, Gryneion, Didyma, Klaros ve tanrının asıl doğum yeri ve yurdu olan Patara, bunların arasında daha birçok kutsal alanlar ve Ksanthos (Kocaçay) vadisiyle Pamphylia'ya kadar uzanan bütün Lykia kıyıları vardır. Biliciliğin de bu merkezlerden çıkıp Yunanistan'a yayıldığı hem arkeolojik bulgularla hem de efsane ile kanıtlanır (Erhat, 2004, s. 48.).

Aiolis ve özellikle Troas'ta Apollon kültü daha yaygın olup hemen hemen bütün şehirlerde bir Apollon kültü göze çarpmaktadır. Bithynia, Mysia ve Lydia'da durum biraz başkaca ve özellikle yarı İon yarı Phryg unsuru göze çarpmaktadır. Bu başkalık Phrygia ve Lydia'da daha çok kendini göstermektedir.

Pisidia ve Pamphylia bölgeleri bambaşka bir karakter arz etmekte ve daha çok geç devirlere ait basit bir Apollon kültünü yansıtmaktadırlar. Pontus ve Paphlogonia'da Apollon kültünün hemen hemen hiç denecek kadar yokluğu, bu bölgelerin Hellenizasyon kaynaşmalarından uzak kalmış olmalarıyla açıklanabilir.

Anadolu'nun asıl enteresan bölgelerinden birisi özellikle ışık memleketi adını verebileceğimiz Lykia bölgesidir. Lykia, batı Anadolu memleketleri gibi irtibatı temin edecek bir sürü adalardan mahrum olduğundan en eski inançlarını korumuş ve yabancı etkilerin buraya kolayca nüfuz edememesi, hele sanat ve din alanında burasının tamamen kendine has bir mahiyet arz etmesinin doğal bir sonucu olduğu kabul edilebilir. Patara Apollon'unun eskiliğinin Homerik devre kadar uzandığını tespit etmek mümkün olmuştur. Ancak bu Patara Apollon'unun çok meşhur oluşu ve o oranda eskiliği de bu memleketi doğu ve Lykia Birliğinin ortak tanrısı haline getirmiştir. Sahil ülkelerinden özellikle Aiolia ve İolia'nın hemen hemen her şehrinde Apollon kültünün tam anlamıyla tutunmuş bulunduğu ve hatta yerli Anadolu kültürleri ile bağdaşarak yepyeni bir Anadolu Apollon kültünün meydana gelmiş olduğunu görüyoruz. Yerli Anadolu kültürlerinden Smyrna'da *Apollon Kisalaudenos* kültüyle, Klaros'ta *Apollon Klarios*, Miletos'ta da *Apollon Didymeus* kültürleri, bu bağdaşmış külte birer örnek teşkil edebilirler. (Taşlıkılıoğlu, 1963, s. 193-194.)

Helenos'la Kassandra ve Milletos'un kurduğu büyük Didyma tapınağının ve onu işleten Brankhos oğullarının yanı sıra, Erythrai (İldır) bilicisi Sibylla adıyla dünyada ün

salmıştı. Bu bilicilerin en ünlüsü Herophile, tıpkı İlyada'nın ilk dizelerinde adı geçen Khryses gibi Smintheus Apollon'un tapıcısı bir kadındır. Erythrai bilicisiyse, Anadolu'dan Güney İtalya'ya göçüp orada kent kuran Kyme'lilerin Sibylla'sıyla birlikte eskiçağ dünyasının en bilinen dört kadın bilicilerinden biriydi. Bütün bunlardan anlaşılın şu ki, Apollon tanrıyla ilgili bilicilik Anadolu'dan çıkmış ve yayılmıştır.

Yunanistan'da Delphoi merkezinin kuruluşuna değinen efsaneden de aynı sonuç çıkarılabilir. Delos'lu Apollon övgüsünden çok sonra kayda geçmiş Delphoi'li Apollon övgüsünde anlatılan efsane şöyledir: Apollon doğduğu anda, tepesinin üzerinde kuğu kuşları uçmaya başlamış, tanrı Zeus da oğluna kuğular tarafından çekilen bir araba, başına altından bir külah ve eline de bir rebap vermiş, gidip Yunanistan'da bir tapınak kurmasını emretmiş. Ama kuğular onu Hyperbore'liler ülkesine uçurmuşlar. Orada bayram ve şenlikler içinde yaşamış, sonra Yunanistan'a gelmiş. İlk olarak Boiotia'da Telphusa pınarının yanında tapınağını kurmak istemiş, periden izin alamayınca, Korinthos körfezinin kuzeyinde Parnassos dağının eteğinde yer yer ormanlarla örtülü yemyeşil bir ovaya gelmiş, burada tanrıça Themis'in kehanette bulunduğu ona adanan bir sunak varmış. Ancak bölge bir ejder tarafından kasıp kavurulmakta ve Python denilen bir canavar ekinlerin tümünü helak etmekteymiş. Efsaneye göre Hera, Leto ile çocuklarının başına bu ejderi sarmıştır. Apollon Python'u öldürdükten sonra orada büyük bilicilik merkezini de kurar. Pytho diye anılan bu merkez sonradan Delphoi adını almıştır. Tanrı, öldürdüğü bir canavar da olsa bir can katlettiği için arınmak zorunda kalmış, bir süre Tesalya'da Admetos'a sığırtmaçlık yapmıştır (Erhat, 2004, s. 49.). Ayrıca Kyklopları katlettiği için de Zeus'un gazabına uğrayarak Thesalia Kralının öküzlerini ve kısrak sürülerini otlatmak üzere cezalandırılmıştır.

İşte bu iki olay, Apollon'un nüfuz ve iktidarını kırıp sarstığı için Apollon uzak diyarlara, kar ve fırtınalar memleketine, İskitler yurduna göç etmiştir. Hyperbore efsanesi de bu niteliği destekler durumdadır. Tanrının Hyperbore'liler ülkesine olan bu göçü, herhangi bir baskı sonucunda değil, aksine kendi arzusu ile olmuştur. Tanrı, bu bilinmeyen semtlere belirli zaman içinde gider ve sonra mevsimi, günü gelince tekrar döner. Homeros bu memleketi, gecesi kısa, ışığı bol bir diyar olarak nitelendirir ki, güneş tanrısı Apollon'un özellikle kış mevsiminde Yunanistan'ı terk edip, ışığı bol, havası sıcak olan Anadolu'nun Lykia bölgesine göç ettiği ve sonra yaz mevsimi gelince tekrar Delos adasına ve Delphoi'a döndüğü kaydedilmektedir (Taşlıklioğlu, 1954, s. 22-23.). Efsaneye göre Apollon dönüşünde de Pytho yarışmalarını kurmuştur. Delphoi tapınağında dünyanın göbeği sayılan bir çukurun başında tanrının bilici kadını Pythia otururdu. Bu çukurdan insanı kendinden geçiren gazlar çıkardı. Bu durumda kendinden geçen Pithia Apollon'un ağzından konuşurdu. Delphoi'ye gelen insanlar önce sorularını rahiplere iletiyorlardı. Rahipler de soruları Pithia'ya iletiyorlardı. Pithia sorulara anlaşılmaz yanıtlar verirdi ve bu yanıtlar rahiplerce soru sahibine açıklanırdı. Böylece herkes geçmiş ve geleceği bilen Apollon'un bilgeliğinden yararlanırdı. Herkes gibi devlet yöneticileri de Delphoi'ye sormadan, karar vermezlerdi. Neredeyse savaş kararları bile Delphoi'den çıkıyordu. Delphoi rahipleri, ülkesini ve halkını çok iyi tanıyan diplomasi danışmanları olmuşlardı (E. E. Kısakürek – A. Kısakürek, 2009, s. 7.).

Sıfatları (Epithetonları):

Apollon isminin Yunanca olmadığı artık herkesçe bilinir. Ancak asıl kökeni bugüne kadar açıklanamamıştır. “Apollon” yani cezalandırmak, ya da “apello” defetmek, kötülüğü önleyip korumak anlamına gelen fiillerden, ya da başka köklerden türemiş olduğu ileri sürülmüştür (Erhat, 2004, s. 49.).

İlyada'da tanrının adı Apollon ya da *Phoibos Apollon* diye geçer, *Phoibos*'un anlamı parlak demektir ve tanrının ışık saçan aydınlık varlığını dile getirir. Bitkiler onun sayesinde büyür, meyveler onun ışığı ve hararetiyle olgunlaşır (Taşlıklioğlu, 1954, s. 14.). *Phoibos*,

Homeros'un İlyada'sından itibaren bir sınıftan öte Anadolu için adeta ikinci bir isim konumundadır. Antik metinlerde Erythrai, Kolophon, Miletos, Motella, Sidyma, Lykos ve Sebastai kentlerinde ele geçen yazıtlar üzerinde Anadolu adıyla özdeş olarak kullanılmıştır (Gürdal, 2007, 136-137.).

İlyada'da birkaç yerde Apollon'a *Lykegenes* denmektedir. "Lykialı" diye çevrilen bu sıfat başka metinlerde *Lykios* ve *Lykeios* olarak geçer ki bu sıfatları tanrının Lykia bölgesiyle ilişkisini dile getirmektedir. Lykia bölgesinin adı da "lyk" kökünden gelme, bu kök ise Latince "lux"ta görülen ışık anlamı köken olarak alınırsa bu anlam tanrının sıfatında da Lykia ilinin isminde de vardır. Apollon Homeros destanlarında Lykia'ya sıkı sıkıya bağlı, bu nedenle de merkezi Anadolu'da özellikle Troya'da olan bir tanrı olarak karşımıza çıkar. Lykia'lı oldukları bilinen Sarpedon, Glaukos ve Pandaros'la ilgili metinlerde tanrı için şöyle bir deyim geçer: "Ün salmış okçu Lykia'lı Apollon" (Erhat, 2004, 45.).

Apollon *Smintheus* lakabını da almıştır ki bu insanlara zarar veren fareleri ışığı ile öldürür demektir (Taşlıkılıoğlu 1954, 14.). *Sminthian Apollon*'un tapınağı Troad'da çok ünlüydü (Oswalt, 1969, 36.). *Smintheus* sıfatı ile tanrıyı, Troia savaşları boyunca hep Anadolu'luların yanında görürüz. Tanrı burada Troia surlarını inşa eder, Anadolu'lu kahramanları korur ve yönlendirir, Akha ordularının üzerine okları ile veba mikrobunu yollar. Bölge dışında başka bir örneği yoktur, özgündür ve tüm bölgeye hizmet veren kutsal alanıyla baş tanrı konumundadır.

Apollon, kıta Yunanistan'da Boiotia bölgesinde de *Parnops* sıfatıyla görünür, bu sıfatı ile *Smintheus*'a benzer biçimde çekirgelere hükmeden tanrıdır (Gürdal, 2007, 177-178.); yani mahsulatı yiyip bitiren çekirgeleri yok eder. Apollon, *Thaegelios* yani hararetin, sıcaklığın da temsilcisi olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden bazı zararlara da sebebiyet vermektedir. Bunun yanı sıra, kötü insanları ve zararlı yaratıkları ışıkları ile çarpar, öldürür (Taşlıkılıoğlu, 1954, 14.).

Apollon'un *Epikoimos* sıfatı, sağlık ve iyileştirme ile ilişkilendirilir (Gürdal, 2007, 57.). İsterse bütün hastalıkları iyi eder. Bütün hastalar onun mabedinde tedavi edilir. Onun ışığı karanlıkları sıyırıp defettiği gibi insanların üzerindeki bütün kötülükleri de sıyırıp atar (Taşlıkılıoğlu, 1954, s:14). Şifa arayanlar Apollon ve oğlu Asklepios'na Epidaurus'taki en ünlü iyileşme mabedinde yakarırdı (Oswalt, 1969, 36.). Hekim tanrı olarak Apollon'un adı genellikle oğlu Asklepios'un kiyle birlikte anılır.

Apollon'un esinlediği öngörme yetisiyle insanlar, kadın ya da erkek "*mantis*" yani bilici, falcı, kahin olur. Bu sanat, bilicilik merkezlerinde tükenmez bir gelir kaynağı olmuştur (Erhat, 2004, 49.). Telmissos'da, kahin rahiplerin atası olduğu varsayılan ve baş tanrı olan Apollon, *Telmissos* sıfatı ile onurlandırılmaktadır (Gürdal, 2007, 163.).

Delphi, kehanet merkezlerinin vazgeçilmez simgesi olarak öne çıkar. Anadolu'nun en görkemli tapınım ve kehanet merkezi ise Didyma'dır. Gryneion'un Aeolia bölgesinin en önemli tapınım ve kehanet merkezidir. Apollon Kalkhedon kehanet merkezinde kehanet saçan anlamına gelen *Khresterios* sıfatı ile anılır. Lykia'da kutsal alanları ile saptanabilen Letoon, Oinoanda, Sidyma, Patara, Sura, Kyaneai, Limyra, Telmessos, Lydai ve Tyberissos içerisinden sadece Letoon, Tyberissos ve Lydai kehanet özellikleri ile anılmazlar. Öteki kentlerin hepsinde kehanet en önde gelen özelliktir (Gürdal, 2007, 43, 65, 101-102, 208, 213.).

Apollon İlyada'nın ilk dizelerinde okçu tanrı olarak karşımıza çıkar (Erhat, 2004, 49.). İkiz kardeşi ile paylaştığı ortak simgesi ok-yay-sadaktır. Cezalandırıcı, attığını vuran tanrı özellikleri gösterir. Oklarıyla veba mikrobunu gönderir. Yine aynı oklarla Niobe'nin erkek çocuklarını öldürmüştür. Apollon gümüş, kardeşi Artemis ise altın yaylıdır. Anadolu

geleneğinin bir ürünü olan çift ağızlı balta, Phrygia ve Lydia bölgelerinde karşımıza yaygın olarak çıkar ve tanrısal gücü temsil eder (Gürdal, 2007, 214.). Kız kardeşi Artemis ile paylaştığı bu yetenek tanrıya büyük üstünlük sağlar.

Apollon Musa'ların yöneticisi, çalgı ve ezgiyi, şiir ve dansı, kısacası her türden sanatı esinleyen büyük yaratıcı tanrıdır. Ünü Yunan-Latin şiirinden başlamak üzere Batı şiirinde bugüne dek Musa'ların yöneticisi olarak göklere çıkarılmıştır. Apollon'un müzik alanında ölümlüler ve başka tanrılarla giriştiği yarışmalar da birçok efsaneye konu olmuştur (*Hermes, Pan, Marsyas*) (Erhat, 2004, 49.). Apollon şenliklerinin vazgeçilmezleri olan müzik, şiir, spor yarışmaları ve kurban ritüeli Myndos Apollonia şenliklerinin de özünü oluşturmaktadır. Didymeia şenlikleri, Apollon Didymeus'un onuruna kutlanan en önemli bayramdır. Klareia şenliklerinin, kentin önemli sosyal etkinliklerinden biri olduğunu ve şenliklerde edebiyat, müzik, spor yarışmaları gerçekleştirildiğini de yine yazıtlar aracılığı ile bilmekteyiz. Karneia şenliklerinde geleneksel koşu yarışmalarının yanı sıra diğer sporlar, şiir, tiyatro ve müzikle ilgili yarışmalar düzenlenir, kazananlara çeşitli ödüller verilir (Gürdal, 2007, 23, 45, 102, 154.).

Apollon'a Delphi kuruluş mitosunun önemi ile, Python öldüren anlamında yakıştırılan *Pythios* sıfatı, Delphi ile özdeşleştirilmiş ve zamanla bu sıfat kehanet saçan anlamına dönüşmüştür. Apollon'un *Pythios* sıfatı, Kıta Yunanistan kökenlidir. Apollon, *Pythios* sıfatı ile, İonia'da, Didyma, Klaros ve Magnesia'da, Karia'da Knidos, Mylasa ve Kedreai'de, Pamphylia'da Perge'de, Pisidia'da Ormeleis'de, Mysia'da Pergamon'da, Lydia'da Thyateira'da ve Bithynia'da Salymbria'da da karşımıza çıkar (Gürdal, 2007, 12, 171.). Kehanet saçan sıfatı ile alakalı olarak Apollon Atina ve Sparta gibi şehirlerde yasa getirici ve yorumlayıcıdır. Bu şehirlerde Apollon'un Yunan şehir devletlerinin iç işlerinde önemli derecede etkisini göstermesini sağlayan medeni ve dini kanunların resmi yorumlayıcıları bulunmaktaydı. Ayrıca, Delphi kuruluş mitosuna gereği Python'u öldürdükten sonra kendisini arındırmak zorunda olan Apollon Yunanlıların arındırma tanrısı olarak da anıldı (van der Toorn, et al., 1999, 75).

Delphinios sıfatı ise, Miletos'daki Apollon kutsal alanında yer alan bir sunak üzerindeki yazıt sayesinde bilinmektedir. Tanrının Delphi'li olduğunun önemini belirtmektedir. Delphi'nin kurulma efsanesine dayanan sıfat, tanrının göçmenlere yunus şeklinde görünmesinin ardından gemilerin ve gemicilerin koruyucu tanrısı olma vasfını da taşımaktadır. Bu nedenle bu sıfat için yunus bir simge olmuştur. Ancak *Delphinios* sıfatı Miletos ve Didyma yazılı kaynaklarında çok nadiren görülmekle (Gürdal, 2007, 48.) birlikte Apollon'un Erythrai'da anıldığı sıfatlarından biridir (Gürdal, 2007, 172.).

Apollon'un Peloponnesos ve tüm Dor dünyasında rastladığımız *Karneios* sıfatının ise, içerdiği anlam tartışmalıdır. Karnos isimli bir kahinden bahsedilmesinin yanı sıra, Zeus ve Europe'nin oğlu olan Karneios ile Apollon arasında aşkla ilgili mitolojik hikayeler gerçekçi değildir. Akla en yatkın açıklama, bu sıfatın koç anlamına gelen Karnos kelimesiyle ilgili olduğudur. Koçun bir sürüye yol göstermesi gibi Karneios da Dorlar'a yol gösterici tanrısal güç olarak farz edilmiştir. Karneia şenlikleri Knidos ve belki de tüm Dor halklarının en büyük ve neşeli bayramlarıdır.

Apollon'un *Agyieus* sıfatı ise; evin içini, dışını, kapıları, yolları ve sokakları koruyan koruyucu tanrı manalarına gelmektedir. Apollon bu sıfatı ile Halikarnassos'da karşımıza çıkar. Apollon'un bir başka sıfatı olan *Arkhegetes* ise, başlangıçta rehberlik eden, kurucu anlamlarını içermektedir. Apollon; Pamphylia bölgesinde Side, Attaleia ve Perge'de, Phrygia bölgesinde Hierapolis'de ve yine Karia'da Myndos'da bu sıfatı ile anılır. Halikarnassos ve Myndos'da kurucu baş tanrı olarak tapınım görmesi bölgede gördüğü saygı ve değerini onayı

gibidir. Özellikle bölgenin başkenti konumundaki Halikarnassos'un varlık sebebi, başlangıçta yol gösterici ve kurucusu olan tanrı Apollon'dur (Gürdal, 2007, 161-163.).

Gryneion'un Aeolia bölgesinin en önemli tapınım ve kehanet merkezi olduğunu söyleyebilmemiz muhtemeldir. Kaunos'da bulunan yazıtlar sayesinde Apollon'un, *Gryneios*, *Gryneus* sıfatıyla onurlandırıldığı görülmektedir. Apollon Gryneios kutsal alanı ve kehanet merkeziyle ilgili en önemli bilgi kaynağımız, M.Ö. 2.yy.'a tarihlendirilen ve Kaunos'da ele geçmiş olan bir kehanet metnidir. Apollon'un Leto'nun oğlu *Phoibos* olarak da anıldığı yazıtta; Kaunos'luların *Apollon Gryneios*'a bol ünlü bir hasat elde edebilmek için hangi tanrıları onurlandırmaları gerektiğini sordukları, tanrının da dizeler halinde verdiği cevapta, bu tanrıların Apollon ve Zeus olduğunu bildirdiği görülmektedir (Gürdal, 2007, 65-66.).

Didyma'da Apollon, *Didymeus* sıfatı ile onurlandırılmıştır. Sıfatın, Yunanca ikizler anlamına gelen "didymos" kelimesini andırdığı için Apollon'un, kardeşi Artemis ile birlikte tapınım görmüş olduğu iki tapınağa belirttiği düşünülür. Troia'da, Apollon'a, *İlieus* sıfatı ile saygı gösterildiği görülür. İlieus sıfatı, tanrıyı kente benimsetmek için kullanılmış olmalıdır (Gürdal, 2007, 169, 178.).

Apollon'un bir diğer sıfatı ise Sura'lı anlamına gelen *Surios* sıfatıdır. Sura'da Apollon kültünün en önemli ve ilgi çekici özelliği; antik kaynaklar aracılığıyla tanıdığımız ve balıkların yüzme şekillerini tabir ederek gelecekte haber veren kehanet merkezidir. Apollon'un deniz kıyısında kutsal bir koruluğu bulunmaktadır. Buraya danışmak için gelenler, yanlarında, her birine onar parça kıyartılmış et takılı olan ahşaptan iki şiş getirirler. Rahip, koruluktaki yerini sessizce aldıktan sonra etler havuza atılır; havuz, deniz suyu ile doldurulur; bu sırada çok sayıda balık ortaya çıkar ve rahip onların yüzme şekillerini yorumlayarak kehanette bulunur (Gürdal, 2007, 138-139, 194.).

Apollon'un Patara'da, *Patroos* sıfatı ile anıldığı görülmektedir. Lykia'da Kadyanda, Oinoanda, Rhodiapolis, Balboursa ve Kyanis'de bulunan yazıtlarla da görülebilen bu sıfatla Apollon, Lykia'da görülen sıklığı bakımından, Lykia birliğinin baş tanrısı olarak kabul edilmek istenir. Ata kültürüyle bağdaştırılabilecek olan Patroos, aile ve aile bireylerinin koruyuculuğunu yapan tanrı özelliklerini taşır. Fakat biliyoruz ki Lykia birliğinin baş tanrısı değil baş tanrıları vardır: Leto ve onun çocukları (Gürdal, 2007, 192-193.).

Roma'da Apollon Tapınımı

Apollon diğer Yunan tanrıları gibi ona atfedilen birçok unvana sahiptir. Ancak Yunan mitolojisinde birçok unvana sahipken bunlardan sadece birkaçı Latin edebiyatına yansımıştır. Bunlardan en önemlisi Apollon'un Romalılar tarafından kullanılan Phoebus sıfatıdır. Milattan önce 291'de Asclepius gibi daha başka iyileştirici tanrıların Roma'ya ulaşmasından sonra bile Apollon Roma tasavvurunda onun iyileştiricilikle olan bağlantısını yitirmedi. Milattan önce 430'larda bir veba sebebiyle Roma'da Apollon'un ilk tapınağı Apollinare olarak bilinen eski bir tapınım merkezinin yerine kuruldu. Milattan önce 212'deki II. Punik Savaşı boyunca Apollon onuruna düzenlenen Ludi Apollinares (Apollon'un oyunları) gelenek haline getirildi. Apollo ismi Yunanca'dan Latince direk olarak aktarılan tek Olimpik tanrıdır. Kendisini Apollon'un özel koruması altında kabul eden hatta onun oğlu olduğu söylenen Augustus döneminde Apollon'un tapınımı ve itibarı arttı ve Apollon Roma'nın en önemli tanrılarından biri oldu (Miller, 2010, 136-137.).

Mezopotamya ve Anadolu Toplumlarında Güneş Kültü

Mezopotamya dininin temel yapısı ve ideolojisi büyük ölçüde Sümer orijinliydi. Akatlar birçok Sümer tanrısını niteliklerinde hiçbir değişiklik yapmadan sadece bazı durumlarda Akatça isimler vererek benimsemişlerdir. Bu bağlamda Sümerlerin Güneş Tanrısı UTU Semitik güneş tanrısı Şamaş ile eş değer tutulmuştur (Johnston, 2007, 168.).

Mezopotamya Güneş tanrısı UTU/Şamaş bereket getiren, adalet dağıtan, kehanette bulunan, kaderi tayin eden, koruyucu, iyileştirici ve önderlik eden gibi sıfatların yanı sıra yeraltı dünyası ile de ilişkilendirildi. Bereketle ilgili olarak, UTU/Şamaş dağların ardından doğarak, aşağıdaki silindir mühür² üzerinde de betimlendiği gibi, yeraltı dünyasından çıkıp gökyüzündeki her günlük yönünü/yolunu takip edip bitkilerin ve mahsullerin yeniden canlanması ve büyümesi için gerekli ışık ve ısıyı getirir.



Resim 1: Adda isimli bir katibe ait olan bu mühürde Güneş tanrısı UTU/Şamaş'ın sabahları ufuktaki dağların ardından doğarak yükseldiği tasvir edilmiştir.

Öte yandan güneş tüm gökyüzünü ışıkla kapladığı için UTU/Şamaş gün boyunca olan biten herşeyi gözeten, denetleyendir ve dolayısıyla o hakikatin ve adaletin tanrısıdır. Bu sebeptendir ki UTU/Şamaş hilekarlık ve ikiyüzlülük gibi kötü niyetleri sezebildiği için anlaşmalarda, yeminlerde ve ticari işlerde de önemli rol oynamıştır (Black & Green, 1998, 183-84.).

UTU/Şamaş kehanet ritüellerinde de önemli bir rol oynamıştır (Robson, 2010.). Kehanet vasıtasıyla kral önemli memleket meseleleriyle ilgili spesifik sorulara tanrılardan cevap alabilirdi. Kralın kehanetçileri (*bārū*) tanrılardan cevapları bir koyunun ciğerine yazmalarını talep eder ve böylece kehanet sorunun hayra yorulan ya da yorulmayan yanları hesaba katılarak ciğer incelemesi üzerinden okunurdu (Foster, 2005, 756.).

Güneş Tanrısı UTU/Şamaş'a atfedilen bir diğer nitelik de onun koruyuculuğudur. Milattan önce ikinci bin yıldan kalma metinler gösterir ki kötülük ve lanetlemelere karşı UTU/Şamaş'ın yardımı talep edilmiştir. Güneş Tanrısı Şamaş için söylenen bir ilahide bu durum şu şöyle dile getirilmiştir: “*Yalanları gideren sen, olağanüstü kötü etkileri, kehanetleri, kızgın hastalık belirtilerini, düşleri, kötü görüntüleri yok eden sen, büyü ve sihirle uğraşan ve ülkeleri yok eden sen.*” (Menant, 2005, 66.) Edebi metinler de onun Uruk şehrinin kahraman krallarının nasıl kordüğünü bahseder. Gılgamış destanında, UTU/Şamaş Sedir Ormanı muhafızı olan Humbaba adlı canavarı yenmede kahraman kral Gılgamış'a yardım eder. Bunun yanı sıra UTU/Şamaş tüccarların ve yolcuların da koruyucu tanrısıdır (Foster, 2005, 627-633.).

Güneş Tanrısı UTU/Şamaş yaşayan dünyadakine benzer bir şekilde yeraltı dünyasında yani ölümler aleminde de önemli bir role sahiptir. Ölü ruhların dünyanın en batı ucundaki ufuk çizgisinde bulunan bir geçit yoluyla yeraltı dünyasına girdiklerine inanılırdı. Bu geçit Güneş Tanrısı UTU/Şamaş'ın her akşam gün batımı vaktinde geri döndüğü yeraltı ikemetgahı ile

² <http://oracc.museum.upenn.edu/amgg/listofdeities/utu/index.html>

aynı olan geçit noktasıdır. Böylece Güneş Tanrısı UTU/Şamaş geceleri yeraltı dünyasında ölümü yargılayan adalet tanrısı olurdu (Bottéro, 2002, 274-75.).

Güneş Tanrısı UTU/Şamaş'ın aynı zamanda tüm evrenin yöneticisi olma sıfatı da vardır. Şamaş'a ithaf edilen bir ilahide bu durum şu şekilde ifade edilmiştir: *Tanrıların prensi, adil yargıç ... cennetin ve dünyanın kralı ve yazgıların efendisi ... [sen] insanlığı yönetirsin; sen tüm cennetsel varlıklar üzerinde hüküm sahibisin* (Ringgren, 1973, 59.) Güneş Tanrısı Şamaş'ın bu özelliği bir tablet³ üzerinde kudretli kraliyetin sembolleri olan bir asa ve bir halkayı tutarken şöyle tasvir edilmiştir.



Resim 2: Kral Nabu-aplu-iddina Güneş Tanrısı Şamaş'ın huzuruna çıkarılırken (BM 91000)

Benzer şekilde Hammurabi Kanunları'nın yazılı olduğu stela⁴ üzerinde Babil kralı Hammurabi de Güneş Tanrısı Şamaş'tan kraliyet sembolleri olan asa ve halkayı alırken tasvir edildi:



³ <http://oracc.museum.upenn.edu/amgg/listofdeities/utu/index.html>

⁴ <http://www.britannica.com/topic/Shamash>

Resim 3: Babil kralı Hammurabi de Güneş Tanrısı Şamaş

Bu bağlamda Mezopotamya kralları kimi durumlarda kendilerini Güneş Tanrısı UTU/Şamaş ile eş tutmuşlardır. Örneğin, yarı efsanevi Uruk kralı Enmerkar'ın “*ülkenin Güneş tanrısı*” olarak isimlendirilmesi gibi Larsa kralı I. Rīm-Sîn de “*kudretli kral, ülkesinin Güneş kralı*” olarak adlandırılmıştır (Beckman, 2000, 17.).

Bir Akdeniz toplumu olup ticaretle yoğun şekilde uğraşmış olan Fenikelilerde güneş tanrısının adı Reşef'tir. **Fenikelilerin Güneş Tanrısı Reşef**, bazı Semitik metinlerde Sümer-Babil Güneş Tanrısı UTU/Şamaş bir tutulurken (Thackeray, 1920, 52.), Yunanlılar Güneş Tanrısı Reşef'i Apollo ile özdeşleştirmişlerdir. Dördüncü yüzyıla tarihlenen iki çift dilli Kıbrıs yazıtlarında Fenike Güneş Tanrısı Reşef'in adı Apollon olarak çevrilmiştir. Bunlardan ilki Reşef-'lyyt'e (Apollon Heleitas) diğeri de Reşef-'lhyts'e (Apollon Alashiotas) adanmıştır (Mascoti, 1965, 71-2, 157.). Öte yandan Ugarit'te bulunan metinlerde Güneş Tanrısı Reşef'in şu sıfatları dile getirilmektedir: “*Koruyucu Reşef*”, “*Reşef, okun ustası*”, “*Kral Reşef*” (İlgili referanslar için bakınız GBotterweck, et al., 1993, 12, dipnot: 22.) Güneş Tanrısı Reşef'in savaşçı yönü ise özellikle Mısır yazıtlarında ve ikonografisinde ortaya çıkar. Mısır ikonografisinde Güneş Tanrısı Reşef kısa püsküllü bir etek, başında geyik başı şeklinde amblem bulunan Yukarı Mısır'ın tacı ile ok tutarken resmeder.



Resim 4: Güneş Tanrısı Reşef

Diğer taraftan, Güneş Tanrısı Reşef 'in UTU/Şamaş ve Apollo gibi bir güneş tanrısı olarak bereket getiren tanrı sıfatının olduğuna dair herhangi bir emare yoktur (Botterweck, et al., 1993, 12; Bromiley, 1998, 142.)

Birçok durumda Mezopotamya kültürünün ve inanç sisteminin etkisi altında kalmış bir Anadolu toplumu olan **Hititlerde** Güneş Tanrısı olan Iştanu'nun adı Sümerce ideogram^DUTU ile yazılmıştır. Iştanu'ya hitap eden ilahilerde bu güneş tanrısı *ülkenin kanununu ve geleneğini belirleyen tanrı* olarak atfedildi (Lerner, 1986, 157) Bununla birlikte, Mezopotamya toplumlarında olduğu gibi Hititlerde de Güneş tanrısı kraliyet algısıyla ilişkilendirilmiştir. Örneğin, Hitit kralı Şuppiluliuma Suriyeli vasal bir devletle yapılan bir anlaşma metninde kendisinden güneş tanrısı olarak bahseder: “*Onun Güneş Tanrısı, Şuppiluliuma, Büyük Kral, Hatti'nin kralı, Kahraman ...*” (Beckman, 2000, 15-21.). Kraliyet algısıyla güneş tanrısı arasındaki bu ilişki mühürler üzerindeki kral ve kraliçe tasvirlerine de yansımış, kralliyet simgesi olarak kanatlı güneş kursu kullanmıştır.



Resim 5: IV. Tuthaliya mührünün baskısı (Ugarit_RS 17.159)

Ayrıca Hititlerin dışı olan Arinna'nın Güneş Tanrıçası'na *kraliçe* olarak tapınıldı. Kendisine yöneltilen dualarda bu tanrıçaya "*cennetin ve yeryüzünün kraliçesi*" olarak **hitap** edildi (Burney, 2004, 29.) Bu tanrıça sonraki dönemlerde verimlilik tanrıçası olan ve güneş batarken yerin derinliklerine inmek için göğü terk ettiğinden yeraltı tanrıçası olan Tanrıça Hepat ile özdeşleştirilmiştir. Bu özdeşleşme kral III. Hattuşili'nin eşi Hurri etkisi altında kalmış olan Kizzuwatnalı eşi kraliçe Puduhepa'nın duasında kendini belirgin olarak gösterir: "*Arinna'nın Güneş Tanrıçası, sen bütün ülkelerin kraliçesisin. Hatti ülkesinde seni Arinna'nın Güneş Tanrıçası olarak çağırırlar, Sedir (ormanları) ülkesinde ise senin adın Hepat'tır.*" (CTH 384, KUB 21.27 I.3-6; Pritchard, 1969, 393.) Fırtına Tanrısı Teşup'un eşi olan Tanrıça Hepat ile denk tutulan Arinna'nın Güneş Tanrıçası Hitit Devleti'nin ve kraliyetin koruyucusu olmuş, krallar savaşta ve bir tehlike anında daima yardım için ona başvurmuşlardır (Uncu, 2013, 356.)

Hurrilerde ise güneş tanrısı Şimegi adını almıştır. Güneş Tanrısı Şimegi'nin gerek nitelikleri gerekse doğası gereği Sümer-Babil Güneş Tanrısı UTU/Şamaş ile pek çok ortak özellikleri vardır. Şimegi her şeyi gören, insanoğlunun işlediği tüm amelleri yargılayan, kötülük yapanları cezalandıran, iyilik yapanları kutsayandır. Kudretiyle her şeyi bilip tanıklık ettiği için anlaşma metinlerinde adı sıklıkla anılmıştır. Güneş Tanrısı Şimegi yeryüzündeki işaretler aracılığıyla tanrılar meclisinin kararlarını yargılayan ilahi yargıçtır. Bunların yanı sıra "*insanoğlunun yöneticisi, kehanetlerin tanrısı, adaletin sahibi, mazlumların koruyucusu*" olma sıfatları da bulunan Güneş Tanrısı Şimegi'nin tapınımı Anadolu ile sınırlı kalmamış, Fenike kıyılarına kadar ulaşmıştı (van der Toorn, et al., 1999, 773.). Hitit imparatorluk döneminde devlet dininde *Cennetin Güneş Tanrısı* olarak ön plana çıkan Iştanu'nun Hurrilerin Güneş Tanrısı Şimegi ile aynı tanrı olduğu ileri sürülmüştür (Taracha, 2009, 127.)

Hurrilerle birbirine yakın bir dili konuşan ve uzak geçmişte aynı soydan bir kavme mensup oldukları tahmin edilen **Urartulularda** ise güneş tanrısının adı Şiuini'dir (van Loon, 1966, 3-4.) Urartu dini hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadığımız gibi Güneş Tanrısı Şiuini'nin nitelikleri konusunda da yeterli bilgi yoktur. Urartu panteonu hakkında iki temel kaynak vardır. Bunlardan biri Meher Kapısı'nda bulunan sarp kayalık üzerine kral İşpuini tarafından yazdırılmış kendileri için hayvanlar kurban edilmiş tanrıların listesini içeren yazıttır. Diğer ise Anzaf'ta kırık parçalar halinde bulunmuş dış çevresi şerit halinde çeşitli tanrı figürleri ile süslenmiş bakır bir adak kalkanıdır. Bunlar Urartu dininin çok tanrılı bir yapıya sahip olduğunu işaret etse de tanrıların işlevleri konusunda çok az bilgi sahibiyiz. Bununla birlikte panteonun öne çıkan üçlüsü şunlardır: Savaş Tanrısı Haldi, Hurrili Hava Tanrısı Teişeba ve son olarak da Güneş Tanrısı Şiuini (Sagona, 2006, 101.). Güneş Tanrısı Şiuini kanatlı bir güneş kursunu içerisinde şimşek şeklinde bir ok taşıyan ve bir boğa

üzerinde dikilirken tasvir edilmiştir.⁵



Resim 6: Güneş Tanrısı Şiuini

Sonuç

Anadolu toplumlarının güneş tapınımı konusunda Mezopotamya'dan etkilendikleri ortadır. Hititler ile akrabalarının Anadolu'da görünmeleriyle doğu ve batı toplumlarının kaynaşmaları da hızlanmıştır. Çünkü daha sonraki dönemlerde özellikle Anadolu'nun orta ve batı bölgelerinde oturan ve Hititlerin mirasçıları olarak kabul edilmesi gereken Frig, Lidya, Karya ve Likyalılar yarımadanın batı sahillerine gelip yerleşen Akalarla sıkı bir siyasi ve kültürel ilişki içerisine girmişlerdir. Böylece doğu medeniyetinin temel taşı olarak görülen birçok öge batı toplumlarına geçmiştir. Mezopotamya'nın Güneş Tanrısı UTU ile oldukça benzerlikler gösteren Apollon, Yunanistan'a Anadolu yolu ile geçmiş olabilir.⁶ Mezopotamya'da güneş tanrısı UTU/Şamaş bereket getiren, adalet dağıtan, kehanette bulunan, kaderi tayin eden, koruyucu, iyileştirici ve önderlik eden gibi sıfatların yanı sıra yeraltı dünyası ile de ilişkilendirilmiştir. Apollon, Mezopotamya'nın güneş tanrısı UTU/Şamaş ile oldukça benzer sıfatları ve özellikleri taşımakla birlikte yalnızca her türden sanatı esinleyen tanrı olma yönüyle doğulu toplumların güneş tapınımindan farklı bir gelişim göstermiştir.

Kaynakça

- Beckman, G., (2000). "My sun-god" reflections of mesopotamian conceptions of kingship among the hittites", *ideologies as intercultural phenomena. Proceedings of the third annual symposium of the assyrian and babylonian intellectual heritage project.*
- Botterweck, G. J., Ringgren, H., Fabry, H. J., (1993). *theological dictionary of the oldtestament*, (14).
- Black, J., & Green, A., (1998). *Gods, demons and symbols of ancient mesopotamia. anillustrated dictionary.*
- Bottéro, J., (2002). "Intelligence and the technical function of power: enki-ea", *mesopotamia:writing, reasoning, and the gods.*
- Burney, C., (2004). *Historical dictionary of the hittites.*
- Erhat, A., (2005). *Mitoloji sözlüğü.*

⁵https://0.academiaphotos.com/975095/354513/2687562/s200_miqayel.badalyan.jpg

⁶ Uncu, 2013, 361.

- Foster, B.R., (2005). *Before the muses: an anthology of akkadian literature*.
- Gürdal, T., (2007). *Anadolu'da apollon kültü*, [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Yök Ulusal Tez Merkezi.
- Johnston, S. I., (2007). *Ancient religions*.
- Kısakürek E. E. & Kısakürek A., (2009). *Anadolu merkezli dünya tarihi: Roma*.
- Lerner, G., (1986). *The creation of patriarchy volume 1*.
- Mascoti, S., (1965). *Fenikeliler*.
- Menant, M. J., (2005). *Ninova Sarayı Kütüphanesi*, Çeviren: Vedii İlmen.
- Miller, J., (2010). "Apollo in roman religion", *The Oxford Encyclopedia of Ancient Greece and Rome, Volume 7*.
- Oswalt, G., (1969). *Concise encyclopedia of greek and roman mythology*.
- Pritchard, J. B., (1969). *Ancient near eastern texts relating to the old testament*.
- Ringgren, H., (1973). *Religions of the ancient near east*.
- Robson E., (2010). "Sacrificial divination: confirmation by extispicy." *Knowledge and power in the neo assyrian empire*.
- Sagona, A. G., (2006) *The heritage of eastern turkey: from earliest settlements to islam*,
- Uncu, E., (2012). "Demeter Kültünde Mezopotamyalı ve Anadolulu Unsurlar", *History Studies Volume 4/1*.
- Uncu, E., (2013). "Mezopotamya, Anadolu ve mısır medeniyetlerinde güneş kültü", *History Studies,5 (1)*. 530-556.
- Üreten, H., (2007). "Tanrıça leto: lydia sikkeleri üzerine", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Sayı:16*.
- van der Toorn, K., Becking, B., van der Horst, P. W., (1999). *Dictionary of deities and demons in the bible*.
- van Loon, M. N., (1966). *Urartian art: its distinctive traits in the light of new excavations*.
- Taracha, P., (2009). *Religions of second millennium anatolia*.
- Taşlıkloğlu, Z., (1954). *Tanrı Apollon ve Anadolu ile münasebeti*.
- Taşlıkloğlu, Z., (1963). *Anadolu'da Apollon kültü ile ilgili kaynaklar*.
- Thackeray, H. St. J., (1920). *The septuagint and jewish worship*.
- <http://oracc.museum.upenn.edu/amgg/listofdeities/utu/index.html>
- <http://www.britannica.com/topic/Shamash>

Extended Summary

It is a known fact that the Greek world was influenced by eastern societies in terms of myths and belief systems. When it comes to eastern religions, the first thing that comes to mind is undoubtedly the Mesopotamian belief system. The religious perception and pantheon system created by the Sumerians, one of the Mesopotamian societies, spread and settled in whole or in part over a long period of time, starting with the Akkadians in Mesopotamia, among the Babylonians and Assyrians, and among the ancient inhabitants of Syria and Anatolian societies. The mythological legends and belief systems that emerged in Mesopotamia and passed to Anatolia also passed to Greece and the Aegean Islands via Anatolia.

Apollo, like other Greek gods, has many titles attributed to him. However, while he has many titles in Greek mythology, only a few of them are reflected in Latin literature. The most important of these is the Phoebus epithet used by the Romans for Apollo. Even after other healing gods such as Asclepius reached Rome in 291 BC, Apollo did not lose his connection with healing in the Roman imagination. In 430 BC, due to a plague, the first temple of Apollo in Rome was built on the site of an old cult center known as Apollinare. During the Second Punic War in 212 BC, the Ludi Apollinares (Apollo's games) organized in

honor of Apollo became a tradition. Apollo is the only Olympic god whose name was directly transferred from Greek to Latin. During the reign of Augustus, who considered himself under Apollo's special protection and was even said to be his son, Apollo's worship and reputation increased and Apollo became one of the most important gods of Rome.

The basic structure and ideology of Mesopotamian religion were largely of Sumerian origin. The Akkadians adopted many Sumerian gods without changing their attributes, only giving them Akkadian names in some cases. In this context, the Sumerian Sun God UTU was equated with the Semitic sun god Shamash. The Mesopotamian Sun God UTU/Shamash was associated with the underworld as well as with attributes such as the bringer of fertility, the dispenser of justice, the prophet, the determiner of fate, the protector, the healer and the leader. In relation to fertility, UTU/Shamash rose from behind the mountains, as depicted on the cylinder seal below, emerging from the underworld and following his daily course/path in the sky, bringing the light and heat necessary for the regeneration and growth of plants and crops.

The Phoenicians, who were a Mediterranean society and were heavily involved in trade, had the sun god Resheph. While the Phoenician Sun God Resheph was equated with the Sumerian-Babylonian Sun God UTU/Shamash in some Semitic texts, the Greeks identified the Sun God Resheph with Apollo. In two bilingual Cypriot inscriptions dating to the fourth century, the name of the Phoenician Sun God Resheph is translated as Apollo.

In the Hurrians, the sun god was named Şimegi. The Sun God Şimegi has many common characteristics with the Sumerian-Babylonian Sun God UTU/Şamash, both in terms of his qualities and his nature. Şimegi sees everything, judges all the deeds of mankind, punishes those who do evil, and blesses those who do good. His name is frequently mentioned in treaty texts because he knows everything with his power and bears witness. The Sun God Şimegi is the divine judge who judges the decisions of the assembly of gods through signs on earth. In addition to these, the Sun God Şimegi, who also has the attributes of “the ruler of mankind, the god of prophecies, the owner of justice, the protector of the oppressed”, was not limited to Anatolia and reached the shores of Phoenicia. It has been suggested that İştanu, who came to the forefront as the Sun God of Heaven in the state religion during the Hittite Empire, is the same god as the Hurrian Sun God Şimegi.

The Urartians, who spoke a language similar to the Hurrians and are thought to have belonged to a tribe of the same lineage in the distant past, named the sun god Şiuini. We do not have much information about the Urartian religion, nor is there sufficient information about the attributes of the Sun God Şiuini. There are two main sources about the Urartian pantheon. One of these is the inscription written by King İşpuini on the steep rock at the Meher Gate, which contains a list of gods to whom animals were sacrificed. The other is a copper votive shield found in broken pieces at Anzaf, decorated with various god figures in the form of stripes on the outside. Although these indicate that the Urartian religion had a polytheistic structure, we have very little information about the functions of the gods.

It is clear that Anatolian societies were influenced by Mesopotamia in terms of sun worship. With the appearance of the Hittites and their relatives in Anatolia, the integration of eastern and western societies accelerated. Because in later periods, especially the Phrygians, Lydians, Carians and Lycians, who lived in the central and western regions of Anatolia and should be considered the heirs of the Hittites, entered into close political and cultural relations with the Achaeans who came and settled on the western shores of the peninsula. Thus, many elements considered to be the cornerstones of eastern civilization passed to western societies. Apollo, who shows considerable similarities to the Mesopotamian Sun God UTU, may have passed to Greece via Anatolia. In Mesopotamia, the sun god UTU/Shamash was associated

with the underworld as well as attributes such as bringing fertility, distributing justice, prophesying, determining fate, protecting, healing and leading. Although Apollo shares many similar attributes and characteristics with the Mesopotamian sun god UTU/Shamash, he developed differently from the sun worship of eastern societies in that he was the god who inspired all kinds of art.